

ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ МЕГАПОЛІСІВ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ЧИ МОЖЛИВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ?

ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ МЕГАПОЛІСІВ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ЧИ МОЖЛИВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ?

Досліджуються актуальні проблеми формування сучасної парадигми розвитку мегаполісів в процесі їхньої диференціації та перетворення в світові міста. Підкреслюється роль нових факторів у трансформації функцій міст, впливу на характер економічних, соціальних та креативних складових. Оцінюється роль та зазначається контент парадигми «Homo metropoliticus», визначаються характер та напрямки її диверсифікації з метою поліпшення глобального і мегарегіонального прогнозування.

Authors consider urgent issues of emergence of the modern paradigm of cities development in the process of their differentiation and transformation into global cities. This paper focuses on the role of new factors in the transformation of the cities' functions, their impact upon the nature of economic, social and creative components. The essence and content of the paradigm «Homo metropoliticus» are determined in order to improve global and mega-regional forecasting.

Ключові слова: мегаполіс, економічна парадигма, «Homo metropoliticus», креативізація, мережне суспільство, інноваційна функція міст, глобальне місто.

Keywords: megalopolis, the economic paradigm, «Homo metropoliticus», creativization, network society, innovative function of cities, global city.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Стрімке нарощування темпів глобалізації призвело до суттєвих змін в характері, структурі та тенденціях розвитку провідних мегаполісів світу, які доволі швидко змінили, а в окремих випадках ще й модернізували свої численні функції. У першу чергу це відноситься до промисловості, яка у багатьох державах – лідерах у ХХІ ст. перестала носити містоутворюючий характер.

Водночас постала проблема розроблення нового прогностичного оцінювання наслідків розвитку мегаполісів.

З огляду на це, важливим завданням дослідження стало виявлення контентної основи розвитку парадигми мегаполісів в глобальній економіці в процесі її розвитку, а також забезпечення відповідного рівня прогнозування, потреба в якому зростає з кожним роком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблематика розвитку міст в глобальній економіці являє собою доволі важливу пробле-

Вікторія Держачова
д.е.н., професор,
завідувач
кафедри
менеджменту
НТУУ «Київський
політехнічний
інститут
імені Ігоря
Сікорського»
Віктор Чужиков
д.е.н., професор,
проректор ДВНЗ
«Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

Victoria Dergachova
Dr. in Economy,
Professor,
NTUU «Kyiv
Polytechnic
Institute named
after Igor
Sikorsky»
Victor Chuzhykov
Dr. in Economy,
Professor,
Vice-Rector
SHEI «Kyiv
National
Economic
University named
after Vadym
Hetman»

ТЕОРІЯ

му, вирішити яку можливо лише за умов консолідації науковців різних спеціальностей та проведення системних досліджень.

У різні роки питанням розвитку міст приділяли увагу М. Арчер, Е. Гідденс, К. Дойч, П. Кругман, Р. Робертсон, П. Тейлор, Р. Флорида, Дж. Фрідман, М. Фудит, А. Хіршман, П. Хол, Дж. Якобс і багато інших, у працях яких висвітлені функції міст, характер нетофікації глобальних мегаполісів, розвиток креативного класу тощо. Водночас попри усю важливість і значущість проведених авторами досліджень надзвичайно важливою залишається методологічна визначеність пропонованих концепцій розкриття, їхнього секторального характеру та долання слабкої взаємодії з іншими сферами.

Ця проблематика залишається є актуальною й для України, котра прагне гармонізувати свою економіку для потреб її громадян, виявити позиції вітчизняних міст – мільонерів в європейській міській архітектурі та розробити оптимальні моделі їхнього гармонізованого розвитку. Насамперед це відноситься до столиці – м. Київ, який був віднесений відомим британським дослідником П. Трейлером до числа міст – потенційних лідерів економічного розвитку всього європейського континенту. З огляду на це надзвичайно важливим є парадигмальна визначеність розвитку мегаполісу, яка має забезпечити розроблення ефективних механізмів його ідентифікації та прогнозування подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Пошук сучасної концепції розвитку мегаполісів в умовах посилення економічної та технологічної глобалізації є доволі складною справою, адже передбачає аналіз безлічі нових факторів, до яких, ще півстоліття назад, відносились як до малозначущих. Водночас продовжувати нехтувати ними в умовах сьогодення є небажаним, адже, скажімо, креативізація діяльності великого міста, зокрема мегаполісу, вже зараз не вкладається

в рамки традиційних досліджень, адже потребує зовсім іншого кута зору на такий населений пункт, у котрому промисловість втратила свою містоутворюючу функцію, але ж саме вона ще століття тому була домінуючою у виборі розміщення будь-якої галузі матеріального виробництва у будь-якому регіоні. Водночас, великі потужні міста з безліччю розташованих на них глобальних об'єктів, мають свою ландшафтно-економічну неповторність котрі, за доволі вдалим висловом Д. Хелда та А. МакГрю нагадують глобальних трансформерів [1, р.196-197]. В основі цієї моделі лежить рух суспільства водночас у двох напрямках – неолібералізму і радикалізму, що, на нашу думку, є доволі небезпечними [1, р.187]. Відтак й міста майбутнього будуть виглядати доволі вразливими, адже з одного боку, має місце гіперконцентрація капіталу, яка добре відома під назвою «локалізація», натомість з другого, в мегаполісах формується новий каркас креативних людей, метросексуалів, яких нерідко називають громадянами світу. Як вони будуть спілкуватися із тими, хто не має достатнього доступу до креативних благ і як буде оцінена функція жителів тих мегаполісів, які вважають за потрібне проводити весь вільний час на природі, періодично занурюючись в середину міста, яке дає їм роботу, формує попит та пропозицію на нематеріальні активи глобального середовища, рух яких в умовах поглиблення нетофікації відносин стає надзвичайно динамічним.

Доволі змістовне і, водночас, доволі дискусійне дослідження нових реалій глобальної економіки провела американський професор Н.К. Хейлз, за якою беззаперечним своєрідним «ефіром» вже недалекого майбутнього виступає кіберпростір, у котрому «виникають віртуальні тіла та блимаючі означники» [2, с.50] з притаманною їм новою семіотикою. Саме в ній поєднується матеріальність і гіперреальність, випадковість і шаблон [2, с.324]. Розуміючи такий підхід автора до ще одного аспекта віртуалізації бізнесової та культуральної активності у містах, насамперед, в сфері

ІТ – технологій, відомий французький філософ і математик А. Бадью вирішив додати, що логіка розвитку, у нашому випадку міста, містить «... можливі партикулярні рамки здійснення, тобто локалізацію можливостей» [3, с.17]. Відтак виходить, що локалізація є не лише новим терміном, а й потужним поліструктурним процесом глобального економічного середовища, в якому велике значення має характер розширення, який, на відміну від тенденцій ХІХ – поч. ХХ ст. розповсюджується вглиб, ушир, уверх, а у деяких випадках, носить й асиметричний характер зростання (достатньо пригадати відомий архітектурний комплекс «Скручений торс» в м. Мальмо (Швеція), або ж будинок, що падає у м. Прага (Чехія), тощо. Відтак виходить, що локалізація у сучасних умовах, не може мати лише горизонтальну форму зосередження гіперактивності, а навпаки, перетворюється в своєрідний 3D центр прийняття глобальних рішень і, водночас, у креативний комплекс, в основі якого, за висловом Р. Робертсона лежить так званий культуральний імперіалізм, а сама локалізація під впливом контрастної дії ендо – та екзогенних факторів перетворюється в глокалізацію [4, с.63].

Сучасні мегаполіси не складаються лише з одного етносу. Численні китайські, японські, мексиканські та інші квартали головних мегаполісів створюють значні переваги для розвитку міського мультикультуралізму, вносячи частину новою, у т.ч. нової поведінки, нової мотивації у деякі старовинні традиції місцевих жителів, їхню ментальність. Зворотній процес культуральної дифузії далеко не завжди є вдалим, адже внутрішня етнічна єдність нерідко виступає важливим символом і, водночас, важливим процесом, що забезпечує сек'юритизацію мікросвіту певної общини в обмін на ті ризики, які несе взаємне проникнення так і мегарегіональні суперечності. Саме вони змусили британця Я. Пітерзе по-новому подивитися на культурні відносини, до яких він запропонував включити статичні (плюральне суспільство,

мультикультуралізм, глобальна мозаїка, зіткнення цивілізацій) та плинні (плюралізм, чи як автор його називає – плавильний котел, мультикультуралізм, (текучий), інтеркультуралізм, культурний плин у просторі, третя культура) ефекти [5, с.96].

З наведеного вище випливає, що найбільші мегаполіси світу насамперед залежать від глобальних тендерів розвитку, і лише потім – від національних та місцевих. Їхня економічна трансформація обумовлена, перш за все, механізмами та інструментами реалізації політики міжнародних корпорацій, світових інституцій та обумовлена цими перевагами, які несе скупчення креативного класу. Саме такі суперечності, що виникають в країнах – лідерах, де розташовані провідні мегаполіси світу, створюють умови для формування так званих неоліберальних міст, які дослідники їхнього генезису – Г. Пінсон та Ч. Морел Джоурнел вважають новим масштабним гегемоністським проектом ТНК [6, р.148], що породжує глобальний рух капіталу, котрий з великою легкістю концентрується на певних ділянках суходолу і, водночас, має усі можливості швидко пересуватися в інших напрямках світового економічного простору. Інший дослідник – П. Ле Галес, переконаний, що глобальний неолібералізм та політики, що сформовані на цій основі, суттєво впливають на характер урбаністичних змін, позитивні і негативні наслідки яких важко переоцінити, адже, з одного боку, висока динаміка руху населення зумовлює формування нового типу міських агломерацій, проте з другого, сприяє формуванню так званого державного інтервенціонізму [7, р.181]. Відтак місто починає доволі швидко змінюватись, не звертаючи ніякої уваги на наукові сентенції. Важливе значення мають новітні фактори розміщення, які повністю руйнують методологічну основу колишньої економічної географії, адже розвиток виробничих мереж, кластерів та інших форм інноваційної активності промислового капіталу суттєво впливає на позиціонування мегаполісів, які у будь-який

момент можуть виявитися такими, що позбавлені промислової функції. При цьому їхня інтелектуальна та креативна складова і подальшому зберігатиметься. Ось чому, саме на з'ясування на новій ролі мереж і нової ролі найбільших міст планети наполягають чимало сучасних дослідників, зокрема британський дослідник Р. Хорнер [8].

У новітній науковій літературі проблема розвитку мегаполісів розглядається у доволі широкому сенсі, адже нерідко її виміри стосуються розміру, характеру умов локалізації та агломерації прямих іноземних інвестицій, як це робить американський дослідник Т.Халаусен [9], натомість інші вбачають авангардну роль у цьому інновацій, котрі забезпечують відповідні темпи регіональної динаміки, як це зробили М. Бургер, Т. Брокел та А. Коаг [10]. Утім існує чимало й відмінних, від попередніх точок зору, в яких проблему економічної акселерації мегаполісів можна розглядати й через призму припливу людського капіталу, а точніше його екстерналій [11]. З огляду на це, виникає цілком слушне питання про те, як саме впливає фінансова сфера на економічний простір і гіперлокалізоване місце прикладання того чи іншого виду капіталу у т.ч. креативного. Зазначимо, що С. Холл та А. Лейшон називають це фінансіалізацією (Financialization) [12].

Визначення парадигми розвитку мегаполісів, під якими ми розуміємо не лише столичні регіони, або великі міста, а й значну кількість тих міських поселень, для яких найбільш характерним стає їх міжнародна (світова) ідентифікація як фінансового, креативного, економічного, тобто мультифункціонального центру, роль якого в глобальному економічному середовищі є доволі значущою. Водночас, як відзначалося раніше, функціональний потенціал провідних міст планети суттєво змінився, адже майже скрізь відбувалося активне загасання промислової функції, зменшилась політико-адміністративна централізація за рахунок майже повного розуміння в країнах-лідерах переваг політики децентралізації, внаслідок якої вели-

ка кількість людей отримала право вирішувати внутрішні проблеми свого регіону поза центральні органи влади. Зростання доступності багатьох столичних, або ж інших міських переваг, суттєво зменшили вплив так званої морально-етичної функції, за яких місто, насамперед столиця, завжди вважалося взірцем духовної культури, боротьби за незалежність, концентрації духовних і моральних переваг.

Водночас, окремі з функцій міст поч. XX ст. залишилися, проте зазнали суттєвих модерністських та інноваційних змін. Наслідком таких дій став подальший розвиток транспортної функції з формування гігантських авіаційних хабів в аеропортах імені Шарля де Голля (Париж), Хітроу (Лондон), імені Кеннеді (Нью-Йорк), Ханеда (Токіо) тощо. Внаслідок цього доволі швидко розширились й дві інші функції, котрі завжди були взаємопов'язані одна з одною - історико-культурна і туристична.

Стрімке зростання мегаполісів та перетворення їх у вузлові центри глобальної виробничої мережі суттєво вплинули на формування нових функцій міст-лідерів, які не лише зазнали відповідної трансформації, а й зумовили пророкування нових, до яких слід віднести суттєво змінену фінансову, інноваційну, креативну, глобалізаційну, мережну і модерністську функції (рис.1). Спираючись на класичне визначення міста поч. XXI ст., в якому зазначалося, що ним є населений пункт з певним числом жителів та переважанням міського способу життя, варто зауважити, що людина XXI ст., яка займається креативною діяльністю в мегаполісі, й водночас продовжує жити в сільській місцевості і нічого позитивного, окрім навантаження на існуючий природний ландшафт (податки платить у місті) не робить і сільською працею не займається, є по суті міським жителем і залишатиметься таким усе життя. Відтак, виходить, що так зване дачне населення навколо мегаполісів суттєво змінює уявлення науковців про географічну прив'язаність до місцевості, а також про делокалізований характер ареалу міст-лідерів. Міста все частіше стають новими глобалізаційними цен-

трами з новітньою субкультурою, креативними уподобаннями, швидкими темпами життя. Природно, що саме це потребує принципово нових підходів до усвідомлення нових реалій, у т.ч. віртуальних, а також розроблення нової системної парадигми, певні підходи до якої запропонував вітчизняний дослідник Р.Крамаренко [13]. Проте, ми дозволимо собі підійти більш системно до розуміння парадигми розвитку мегаполісів.

Дві, доволі широко відомі глобальні парадигми 1990-х років, «Homo oeconomicus» та «Homo sociologicus», на нашу думку, постійно знаходились в конфронтаційних відносинах, адже їх апологети по-різному дивились на роль та взаємодію людини і суспільства, а також економічних відносин у ньому. Їх спільний контент (рис.2), міг, за певних обставин розвитку пізнавального процесу, забезпечити конвергенцію поглядів, за рахунок незначних, але чисельних поступок, трансформації поглядів та відповідних компромісів. Швидше за все це міг би бути неокейнсіанський тренд з його постійною методологічною конвергенцією щодо базового контенту (принципи, мотиви, арена дії,

визначальний принцип, типи концепцій, що використовуються, завдання аналізу, відношення до інших наук).

За інших умов розвитку, приміром неоліберального тренду, цей процес міг виглядати по-іншому. Відмінності, і це добре видно на схемі, між заявленими парадигмами з кожним роком будуть лише посилюватись аж до всесвіту. Натомість нові парадигми, зокрема секторальні, матимуть тенденцію до розширення, утім, як показало життя, й це не може бути довговічними. На рисунку добре видно, що посилення парадигмальних суперечностей, а вони є неминучими в процесі розвитку суспільства постійно підштовхує новітні парадигми до їхнього подальшого удосконалення, модернізації з наступною трансформацією в інші. Зокрема йдеться про «Homo informaticus», «Homo creativus» і, нарешті «Homo metropolicus», використання методологічних постулатів якої може суттєво вплинути на характер взаємодії мережного і реального економічного середовища найбільших міст світу. На наш погляд, найсуттєвішими концептуальними установками дослідницької парадигми «Homo metropolicus», могли б стати такі:

Рис.1. Модерністська модель розвитку функціоналу мегаполісів

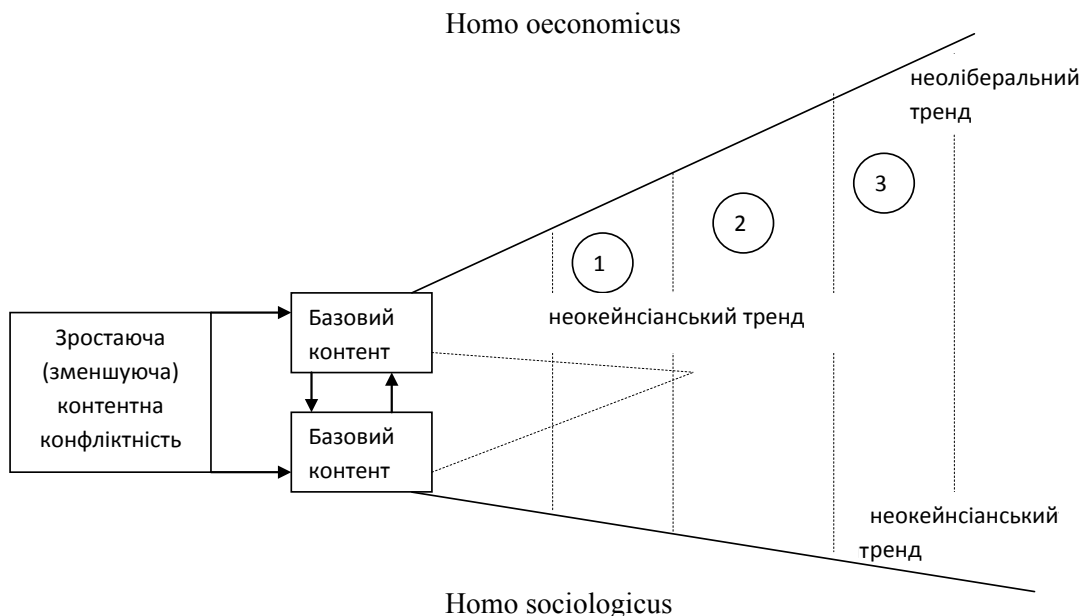

Рис.2. Трансформація базових і секторальних парадигм

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ:

- 1 Homo informaticus
- 2 Homo creativicus
- 3 Homo metropoliticus

- розширення арени дії на весь економічний простір;
- вивірене і збалансоване оцінювання співвідношення між реальною і креативною економікою та визначення тренду глобального зростання;
- відслідковування та ретельний аналіз домінуючих концепцій мегаполісу: віртуалізація, нетофікація, креативізація, культуральна та інноваційна дифузії, запровадження нової моделі сек'юритизації.

Важливим додатковим фактором розвитку має стати структуральна довершеність нової парадигми, що дозволить вийти на принципово новий рівень прогнозування розвитку мегаполісів світу.

ВИСНОВКИ даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

1. Упродовж останніх п'ятдесяти років провідні мегаполіси світу значно змінили свої позиції в глобальній економіці. З національних офісів адміністративної централізації, роз-

витку науки та промисловості вони перетворились в локалізовані моделі креативної, фінансової, інноваційної та інтелектуальної діяльності і, разом із глобальними виробничими та дослідницькими мережами, започаткували нову вузлову систему трансферу знань та концентрації капіталу на селективних ділянках суходолу.

2. У багатьох відомих, у минулому, містах – промислових центрах протягом останніх 25-ти років індустріальна функція виявилась майже повністю втраченою внаслідок значного зростання вартості робочої сили, зростаючого податкового тиску, розвитку креативної та транспортної сфери. Водночас окремі мегаполіси швидко перетворювались в центри прийняття глобальних економічних рішень завдяки зосередженню в них офісів ТНК та ТНБ.

3. Отримання достовірних прогнозних оцінок розвитку мегаполісів у сучасній економіці є неможливим без чіткого визначення композитного складу дослідницької парадигми, яка

пройшла тривалий шлях своєї еволюції і являє собою, у сучасних умовах, систему світоглядних концепцій, що охоплюють арену дії, вивірених інструментарій ідентифікації та формування спільних платформ глобальних парадигм «Homo economicus», «Homo sociologicus», «Homo informaticus». Їх секторальна диверсифікація та узагальнення дозволяють чітко визначити конгруентну основу нової парадигми «Homo metropolitanus», яка має бути сконцентрована на феномені розвитку найбільших міст планети та можливостей їх подальшого валідного прогнозування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Held D., McGrew. *Globalization/Anti-Globalization. Beyond the Great Divide*. – Cambridge: Polity, 2007. – 283 p.
2. Хейлз Н. Кетрін. Як ми стали постлюдством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 426с.
3. Бадью А. Концент моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики / Пер. з французької – К.: Ніка-Центр, 2009. – 232с.
4. Робертсвон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / Роланд Робертсон / Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, Скота Леша та Роланда Робертсона. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 48-72.
5. Пітерзе Я. Глобалізація як гібридизація / Ян Недервеєн Пітерзе / Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, Скота Леша та Роланда Робертсона. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 73-105.
6. Pinson G., Morel Journal Ch. *The Neoliberal City-Theory, Evidence, Debates* / Gilles Pinson, Christelle Morel Journal // *Territory, Politics, Governance*. – 2016. – №2 (Vol. 4). – P.137-153.
7. Le Gales P. *Neoliberalism and Urban Change: Stretching a Good Idea Too Far?* / Patrick Le Gales // *Territory, Politics, Governance*. – 2016. – №2 (vol. 4). – P.154-172.
8. Horner R. *A new economic geography of trade and development? Governing South-South Trade, value chains and production networks* / Rory Horner // *Territory, Politics, Governance*. – 2016. – №4 (vol. 4). – P.400-420.
9. Halvorsen Th. *Size, Location and Agglomeration of inward Foreign Direct Investment (FDI) in the United States* / Thomas Halvorsen // *Regional Studies*. – 2012. – Vol. 46(5). – P.669-682.
10. Buerger M., Broekel T., Coad A. *Regional Dynamic of innovation: Investigating the Co-evolution of patents, Research and Development (R&D), and Employment* / Matthias Buerger, Tom Broekel, Alex Coad // *Regional Studies*. – 2012. – Vol. 46(5). – P.565-582.
11. Broersma L., Edzes J.E., Dijk J.V. *Human Capital Externalities: Effects for Low-Education Workers and Low-Skilled Jobs* / Lourens Broersma, Arjen J.E. Edzes and Jouke van Dijk // *Regional Studies*. – 2016. – Vol. 50(10). – P.1675-1687.
12. Hall S., Leyshon A. *Financialization, Space and Place* / Sarah Hall, Andrew Leyshon // *Regional Studies*. – 2013. – Vol. 47(6). – P.831-833.
13. Крамаренко Р. Столичний мегаполіс у глобальній конкурентній моделі економічного розвитку: монографія / Р.М. Крамаренко. – К.: Логос, 2014. – 224 с.

REFERENCES

1. Held D., McGrew. *Globalization/Anti-Globalization. Beyond the Great Divide*. – Cambridge: Polity, 2007. – 283 p.
2. Kheylz N. Ketrin. *Yak my staly postlyudstvom. Virtual'ni tila v kibernetitsi, literaturi ta informatitsi* / Per. z anhl. – K.: Nika-Tsentr, 2013. – 426s.
3. Bad'yu A. Kontsent modeli. *Vstup do materialistychnoyi epistemolohiyi matematyky* / Per. z frantsuz'koyi – K.: Nika-Tsentr, 2009. – 232s.
4. Roberstvon R. *Hlokalizatsiya: chasoprostir i homohennist'-heterohennist'* / Roland Robert • son / Hlobal'ni modernosti / Za red. M. Fezerstouna, Skota Lesha ta Rolanda Robert • sona. – K.: Nika-Tsentr, 2008. – S. 48-72.

5. Piterze Ya. Hlobalizatsiya yak hibrydyzatsiya / Yan Nederveyen Piterze / Hlobal'ni modernosti / Za red. M. Fezerstouna, Skota Lesha ta Rolanda Robert • sona. – K.:Nika-Tsentr, 2008. – S. 73-105.
6. Pinson G., Morel Journal Ch. The Neoliberal City-Theory, Evidence, Debates / Gilles Pinson, Christelle Morel Journal // Territory, Politics, Governance. – 2016. – №2 (Vol. 4). – P.137-153.
7. Le Gales P. Neoliberalism and Urban Change: Stretching a Good Idea Too Far? / Patrick Le Gales // Territory, Politics, Governance. – 2016. – №2 (vol. 4). – P.154-172.
8. Horner R. A new economic geography of trade and development? Governing South-South Trade, value chains and production networks / Rory Horner // Territory, Politics, Governance. – 2016. – №4 (vol. 4). – P.400-420.
9. Halvorsen Th. Size, Location and Agglomeration of inward Foreign Direct Investment (FDI) in the United States / Thomas Halvorsen // Regional Studies. – 2012. – Vol. 46(5). – P.669-682.
10. Buerger M., Broekel T., Coad A. Regional Dynamic of innovation: Investigating the Co-evolution of patents, Research and Development (R&D), and Employment / Matthias Buerger, Tom Broekel, Alex Coad // Regional Studies. – 2012. – Vol. 46(5). – P.565-582.
11. Broersma L., Edzes J.E., Dijk J.V. Human Capital Externalities: Effects for Low-Education Workers and Low-Skilled Jobs / Lourens Broersma, Arjen J.E. Edzes and Jouke van Dijk // Regional Studies. – 2016. – Vol. 50(10). – P.1675-1687.
12. Hall S., Leyshon A. Financialization, Space and Place / Sarah Hall, Andrew Leyshon // Regional Studies. – 2013. – Vol. 47(6). – P.831-833.
13. Kramarenko R. Stolychnyy mehapolis u hlobal'niy konkurentniy modeli ekonomichnoho rozvytku: monohrafiya / R.M. Kramarenko. – K.: Lohos, 2014.-224s.